

Elementy elektroniczne

dr inż. Piotr Ptaś

Politechnika Rzeszowska
Wydział Elektrotechniki i Informatyki
Katedra Podstaw Elektroniki

A-303, pptak@prz.edu.pl, tel. 178651113
konsultacje: pn. – cz. 11-12

Plan wykładu

Układy polaryzacji tranzystorów bipolarnych

- Wybór punktu pracy tranzystora
- Układy polaryzacji tranzystora
- Układ wzmacniający z tranzystorem
- Modele nieliniowe tranzystora

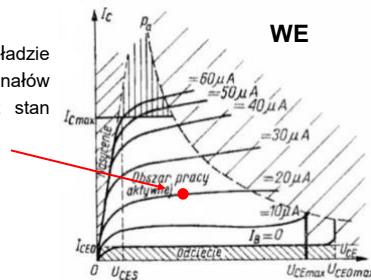
Punkt pracy tranzystora

Punkt pracy tranzystora:

- ustalone wartości prądów i napięć stałych – zbiór takich wartości jednoznacznie określa zachowanie się elementu,
- decyduje o statycznym stanie elementu nieliniowego, od którego zależą jego właściwości dynamiczne,
- optymalny jego dobór i zapewnienie stałości w czasie jest podstawowym wstępnym etapem projektowania układów elektronicznych.

Dla pracy tranzystora w układzie wzmacniacza małych sygnałów zmiennych wymagany jest stan **aktywny**.

Punkt pracy:

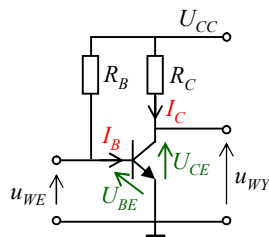
- I_C
- U_{CE}

Punkt pracy tranzystora – wzmacniacz WE

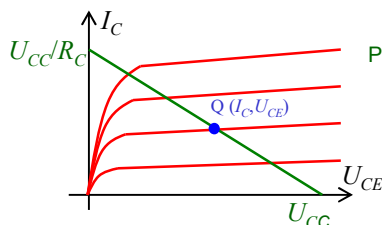
Obliczenie punktu pracy tranzystora (I_C , U_{CE})

$$U_{CC} - I_B R_B - U_{BE} = 0$$

$$I_B = \frac{U_{CC} - U_{BE}}{R_B}$$

$$I_C = \beta \cdot I_B$$

Prosta pracy: $U_{CC} - I_C R_C - U_{CE} = 0$

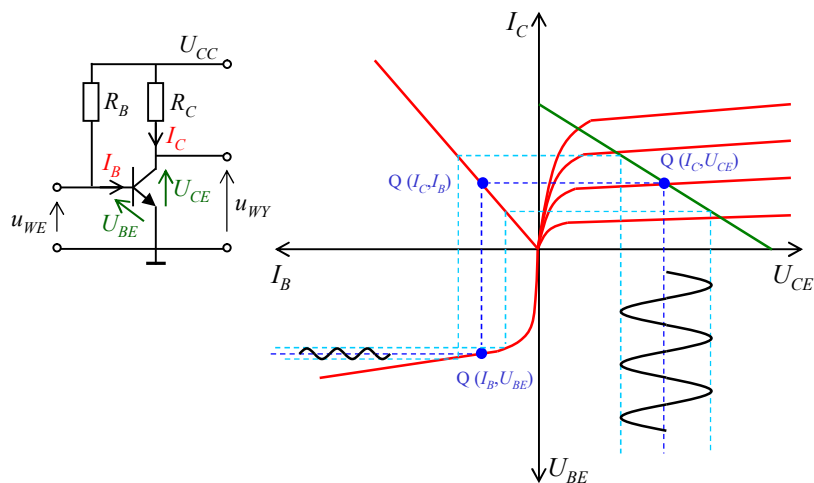
$$U_{CE} = U_{CC} - I_C R_C$$

Punkt pracy tranzystora – wzmacniacz WE

Wybór punktu pracy – wpływ na właściwości wzmacniające wzmacniacza

Elementy elektroniczne I – układy polaryzacji tranzystorów bipolarnych

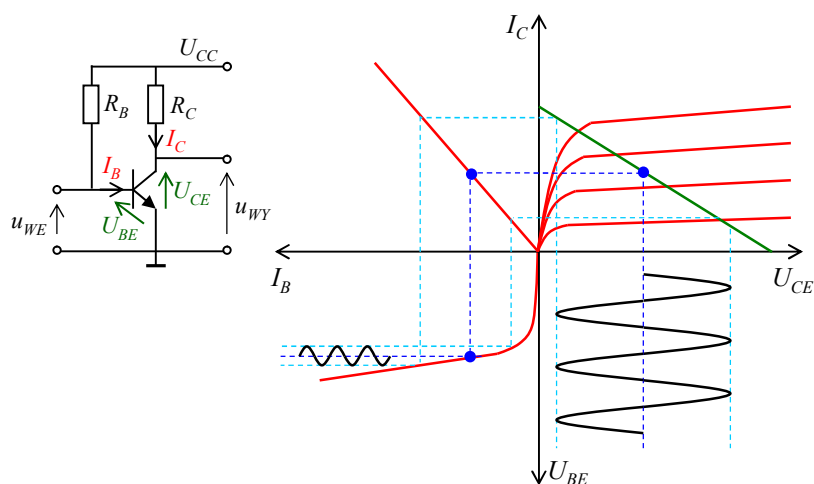
5

Punkt pracy tranzystora – wzmacniacz WE

Wybór punktu pracy – maksymalna dynamika zmian napięcia wyjściowego

Elementy elektroniczne I – układy polaryzacji tranzystorów bipolarnych

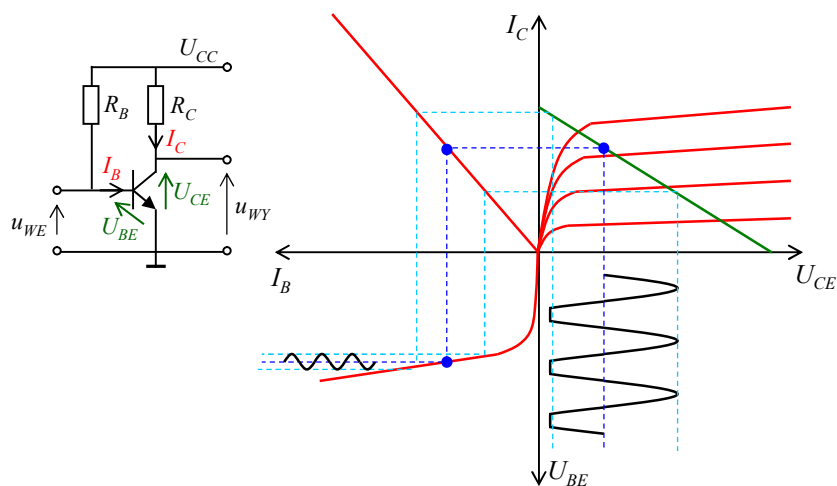
6

Punkt pracy tranzystora – wzmacniacz WE

Wybór punktu pracy – wejście wzmacniacza w zakres nasycenia

Elementy elektroniczne I – układy polaryzacji tranzystorów bipolarnych

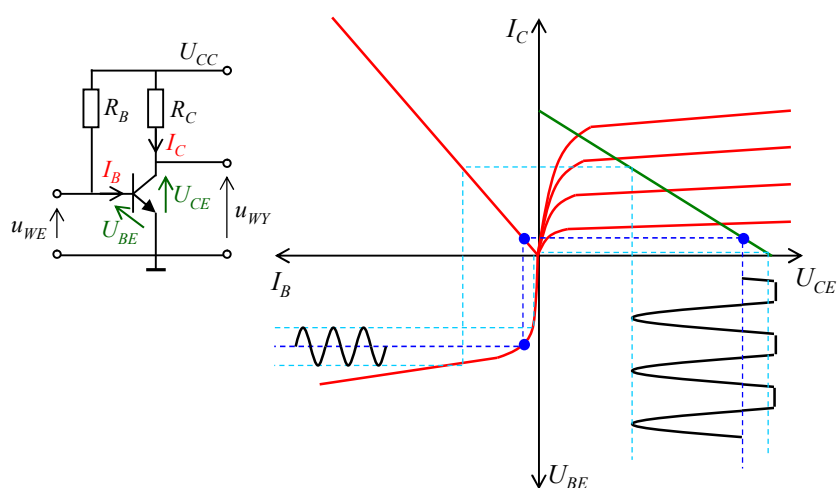
7

Punkt pracy tranzystora – wzmacniacz WE

Wybór punktu pracy – wejście wzmacniacza w zakres odcięcia

Elementy elektroniczne I – układy polaryzacji tranzystorów bipolarnych

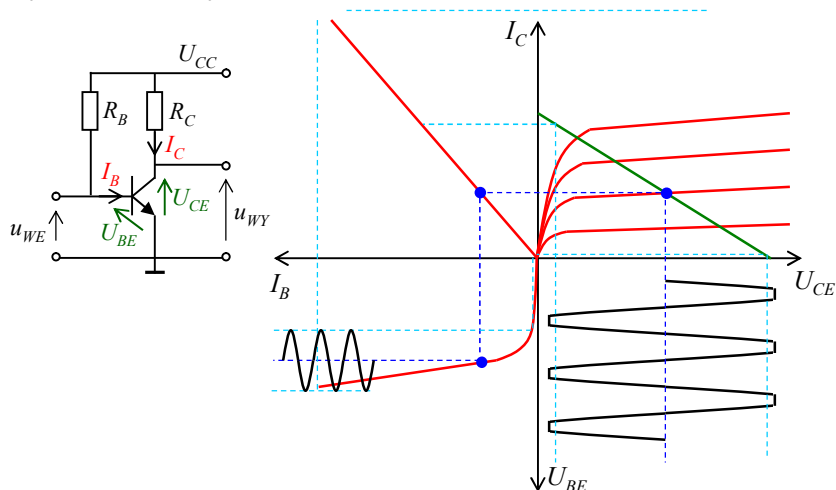
8

Punkt pracy tranzystora – wzmacniacz WE

Wybór punktu pracy – przesterowanie wzmacniacza

Elementy elektroniczne I – układy polaryzacji tranzystorów bipolarnych

9

Współczynniki stabilizacji I_C

Na zmiany punktu pracy tranzystora (I_C , U_{CE}) mają wpływ:

- zmiany temperatury,
- rozrzut parametrów poszczególnych egzemplarzy,

które uwidaczniają się poprzez zmiany parametrów takich jak: β , U_{BE} .

$$U_{BE} \sim T; \quad \frac{\Delta U_{BE}}{\Delta T} \approx 2,3 \text{ mV}/^\circ\text{C}$$

$$\frac{\Delta h_{21E}}{\Delta T} \sim \frac{1}{^\circ\text{C}} \Big|_{0+50^\circ\text{C}}$$

$I_C = f(\beta, U_{BE})$ – współczynniki stabilizacji prądu kolektora:

$$S_\beta = \frac{\partial I_C}{\partial \beta} \Big|_{U_{BE}} \quad S_U = \frac{\partial I_C}{\partial U_{BE}} \Big|_\beta$$

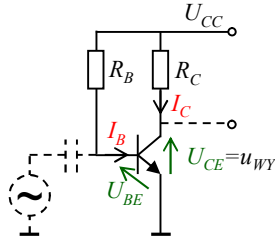
Im mniejsza wartość tych współczynników, tym lepsza stałość prądu kolektora.

Elementy elektroniczne I – układy polaryzacji tranzystorów bipolarnych

10

Polaryzacja stałym prądem bazy

$$U_{CC} - I_B R_B - U_{BE} = 0$$

$$I_B = \frac{U_{CC} - U_{BE}}{R_B}$$

$$I_C = \beta \cdot \frac{U_{CC} - U_{BE}}{R_B}$$

$$S_\beta = \frac{U_{CC} - U_{BE}}{R_B} = 0,3\text{m}$$

$$S_U = \frac{-\beta}{R_B} = -2\text{m}$$

$$U_{CC} = 15\text{V}, I_C = 30\text{mA}, \\ \beta = 100, I_B = 0,3\text{mA}, \\ U_{CE} = 5\text{V}, R_C = 333\Omega, \\ R_B = 47,7\text{k}\Omega$$

Właściwości punktu pracy:

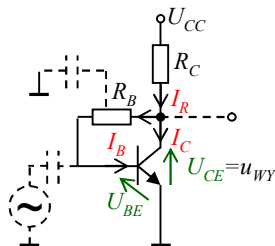
- $U_{BE} \approx 0,7\text{V}$ – tranzystor musi przewodzić,
- ustalony stałym prądem bazy – w dużym stopniu niezależny od zmian U_{BE} :
($\Delta U_{BE} \ll U_{CC} \rightarrow S_\beta \approx \text{const}$)
- stały prąd bazy jest wymuszony przez R_B oraz U_{CC} ,
- mocno zależy od β , które może mieć duży rozrzut oraz dość mocno zależy od T ,
- duże wartości R_B – duży szum na wejściu.

Elementy elektroniczne I – układy polaryzacji tranzystorów bipolarnych

11

Polaryzacja w pętli ujemnego napięciowego sprzężenia zwrotnego (ze sprzężeniem kolektorowym)

$$U_{CC} - I_B(1 + \beta)R_C - I_B R_B - U_{BE} = 0$$

$$I_R = I_B + I_C$$

$$I_C = \beta \cdot \frac{U_{CC} - U_{BE}}{(1 + \beta)R_C + R_B}$$

$$S_\beta = \frac{(U_{CC} - U_{BE})(R_C + R_B)}{((1 + \beta)R_C + R_B)^2} = 90\mu$$

$$S_U = \frac{-\beta}{(1 + \beta)R_C + R_B} = -2\text{m}$$

$$U_{CC} = 15\text{V}, I_C = 30\text{mA}, \\ \beta = 100, I_B = 0,3\text{mA}, \\ U_{CE} = 5\text{V}, R_C = 333\Omega, \\ R_B = 14,3\text{k}\Omega$$

Wpływ sprzężenia zwrotnego:

- działa stabilizująco na U_{CE} (zapobiega nasyceniu tranzystora):

$$\left. \begin{aligned} U_{CC} &= I_R R_C + U_{CE} \\ U_{CE} &= I_B R_B + U_{BE} \end{aligned} \right\} \Rightarrow \begin{aligned} I_C \uparrow &\rightarrow U_{RC} \uparrow \rightarrow U_{CE} \downarrow \rightarrow I_B \downarrow \rightarrow I_C \downarrow \\ I_C \downarrow &\rightarrow U_{RC} \downarrow \rightarrow U_{CE} \uparrow \rightarrow I_B \uparrow \rightarrow I_C \uparrow \end{aligned}$$

– zmiana I_C jest mniejsza niż gdyby u.s.z. nie było,

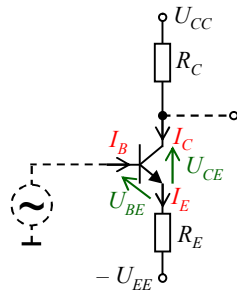
- dla poprawy Q korzystnie jest, aby $R_B = \text{min}$, a R_C jak największe (ale zmniejsza to wzmocnienie wzmacniacza – potrzebny kompromis),
- C_B – eliminuje s.z. dla prądu zmiennego.

Elementy elektroniczne I – układy polaryzacji tranzystorów bipolarnych

12

Polaryzacja stałym prądem emitera (ze sprzężeniem emiterowym ujemnym)

$$I_E = \frac{U_{EE} - U_{BE}}{R_E} \approx \frac{U_{EE}}{R_E} \approx \text{const} \quad (\text{dla } U_{EE} \gg U_{BE})$$

$$I_C = \frac{\beta}{\beta + 1} \cdot \frac{U_{EE} - U_{BE}}{R_E}$$

$$I_C \approx I_E$$

$$U_{CE} = U_{CC} + U_{EE} - I_C(R_C + R_E)$$

$$\begin{aligned} U_{CC} &= 15\text{V}, \quad U_{EE} = 15\text{V}, \\ I_C &= 30\text{mA}, \quad \beta = 100, \\ I_B &= 0,3\text{mA}, \quad U_{CE} = 5\text{V}, \\ R_E &= 481\Omega, \quad R_C = 357\Omega \end{aligned}$$

Stabilizacja Q tym lepsza, im większe R_E .

$$S_\beta = \frac{U_{EE} - U_{BE}}{R_E(\beta + 1)^2} = 3\mu$$

Wersja alternatywna:

- dodatkowe źródło napięcia U_{BB} i R_B ,
- dodatkowe źródło napięcia U_{BB} i R_B , ale bez U_{EE} .

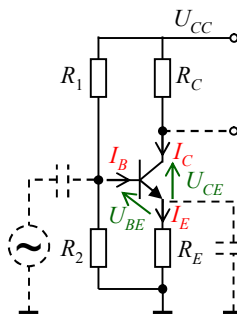
$$S_U = \frac{-\beta}{(\beta + 1)R_E} = -2\text{m}$$

Elementy elektroniczne I – układy polaryzacji tranzystorów bipolarnych

13

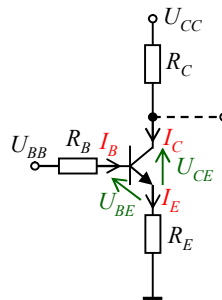
Potencjometryczne zasilanie bazy ze sprzężeniem emiterowym

tw. Thevenina

$$R_B = R_1 \parallel R_2$$

$$U_{BB} = U_{CC} \frac{R_2}{R_1 + R_2}$$

Wpływ sprzężenia zwrotnego:

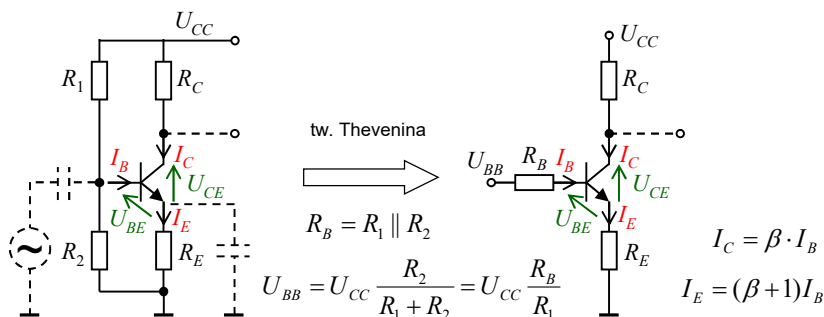
- stabilizuje zmiany I_E :
- $I_E \downarrow \Rightarrow U_{RE} \downarrow \Rightarrow U_{BE} \uparrow \Rightarrow I_B \uparrow \Rightarrow I_E \uparrow$ – I_E zmniejsza się mniej niż bez s.z.,
- C_E – eliminuje s.z. dla prądu zmiennego,
- cztery rezystory – dwa z nich można wybrać (w pewnym zakresie) – optymalizacja np. stałości Q lub wzmocnienia – kompromis.

Elementy elektroniczne I – układy polaryzacji tranzystorów bipolarnych

14

Potencjometryczne zasilanie bazy ze sprzężeniem emiterowym

$$U_{BB} = I_B R_B + U_{BE} + I_E R_E$$

$$I_C = \beta \cdot \frac{U_{BB} - U_{BE}}{R_B + (\beta + 1) R_E}$$

$$U_{CE} = U_{CC} - I_C (R_C + R_E)$$

$$S_\beta = \frac{I_C (R_B + R_E)}{\beta (R_E (\beta + 1) + R_B)}$$

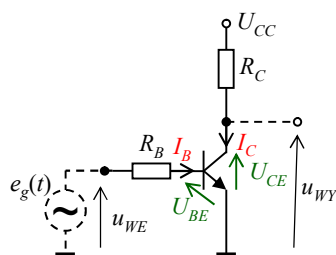
$$S_U = \frac{-\beta}{R_E (\beta + 1) + R_B}$$

Elementy elektroniczne I – układy polaryzacji tranzystorów bipolarnych

15

Układ wzmacniający z tranzystorem – WE

W stanie aktywnym:

$$U_{WE} = I_B R_B + U_{BE} \Rightarrow I_B = \frac{U_{WE} - U_{BE}}{R_B}$$

$$I_C = \beta \cdot I_B$$

$$U_{CE} = U_{WY}$$

$$U_{CC} = I_C R_C + U_{CE} \quad \text{— prosta pracy}$$

$$y = a \cdot x + b \Rightarrow U_{WY} = \underbrace{-\beta \cdot \frac{R_C}{R_B}}_a U_{WE} + \underbrace{\beta \cdot \frac{R_C}{R_B} U_{BE} + U_{CC}}_b$$

W stanie zatkania?

W stanie nasycenia?

Elementy elektroniczne I – układy polaryzacji tranzystorów bipolarnych

16

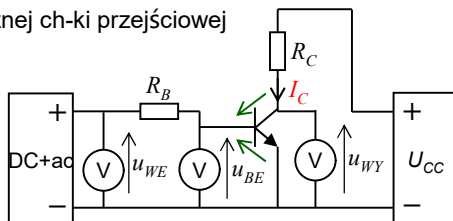

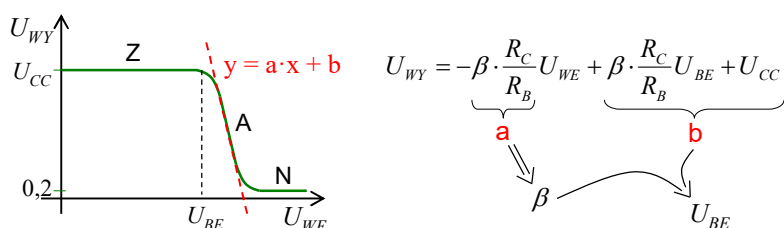
Układ wzmacniający z tranzystorem – WE

Pomiar statycznej ch-ki przejściowej

A: $I_B \uparrow \rightarrow I_C \uparrow \rightarrow U_{RC} \uparrow \rightarrow U_{CE}(U_{WY}) \downarrow$

Elementy elektroniczne I – układy polaryzacji tranzystorów bipolarnych

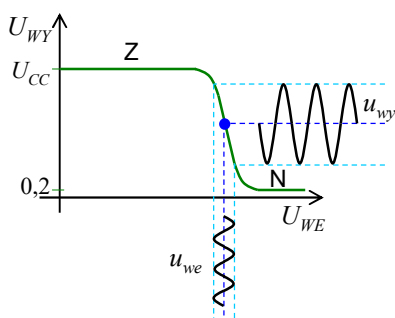
17

Układ wzmacniający z tranzystorem – WE

Właściwości wzmacniające

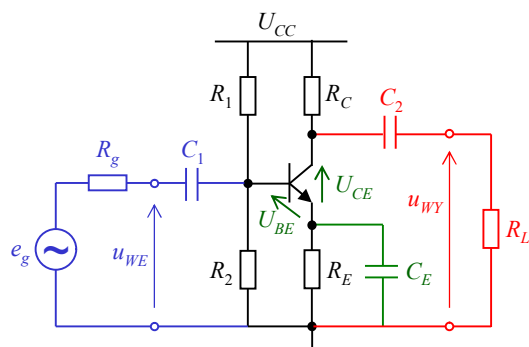

Elementy elektroniczne I – układy polaryzacji tranzystorów bipolarnych

18

Wzmacniacz w układzie WE

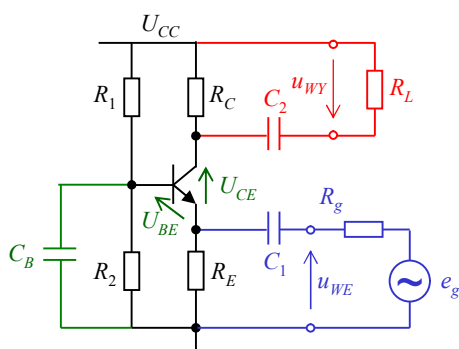

Elementy elektroniczne I – układy polaryzacji tranzystorów bipolarnych

19

Wzmacniacz w układzie WB

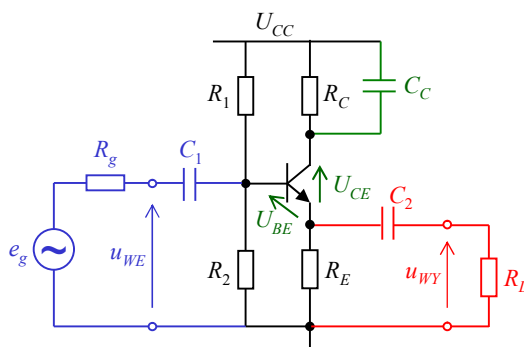

Elementy elektroniczne I – układy polaryzacji tranzystorów bipolarnych

20

Wzmacniacz w układzie WC

Elementy elektroniczne I – układy polaryzacji tranzystorów bipolarnych

21

Sposoby analizy pracy tr. bipolarnego

Praca tranzystora:

- nieliniowa:

- statyczna, (i)
  - dynamiczna, (ii)
- } duże sygnały

- liniowa (małe sygnały m. i d. cz.). (iii)

- (i) Praca nieliniowa statyczna – związki między stałymi napięciami i prądami na końcówkach tranzystora.
- (ii) Procesy przejściowe przy przełączaniu tranzystora z **Z** do **N** (włączanie) i odwrotnie (wyłączanie).
- (iii) Tranzystor jest spolaryzowany w określonym punkcie pracy i sterowany małym sygnałem prądu zmiennego (o takiej amplitudzie, że tranzystor zachowuje się jak element liniowy).

Elementy elektroniczne I – modele tranzystora bipolarnego

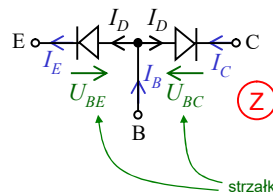
22

Modele nieliniowe statyczne

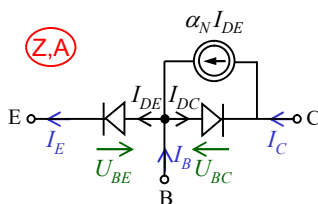
Tranzystor – dwa złącza połączone szeregowo przeciwnie (połączenie dwóch diod),
np. n-p i p-n w tranzystorze **npn**:

$$I_D = I_S [\exp(U_D/U_T) - 1]$$

- Nie uwzględnia wzajemnego oddziaływania obu złączy (wstrzykiwania nośników ze złącza E-B do złącza B-C) – tylko stan zatkania.

strzałka wskazuje kierunek przewodzenia

- $\alpha_N I_{DE}$ – uwzględnia wstrzykiwanie (w st. aktywnym)

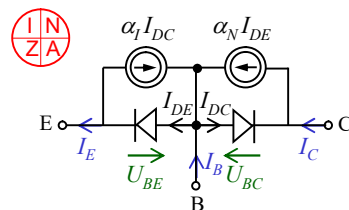
α_N – współczynnik wzmocnienia normalnego

Modele nieliniowe statyczne

Model Ebersa-Molla (wariant iniekcyjny – zmienne niezależne: prądy wstrzykiwane przez E i C)

- $\alpha_I I_{DC}$ – kolektor wstrzykuje nośniki do bazy (w st. nasycenia i inwersyjnym)

α_I – współczynnik wzmocnienia inwersyjnego

$$I_{DE} = I_{ES} [\exp(U_{BE}/U_T) - 1]$$

$$I_{DC} = I_{CS} [\exp(U_{BC}/U_T) - 1]$$

- I_{ES} – prąd wsteczny nasycenia złącza emiterowego przy zawartym złączu kolektorowym,
- I_{CS} – prąd wsteczny nasycenia złącza kolektorowego przy zawartym złączu emiterowym.

$$I_E = I_{DE} - \alpha_I I_{DC}$$

$$I_C = \alpha_N I_{DE} - I_{DC}$$

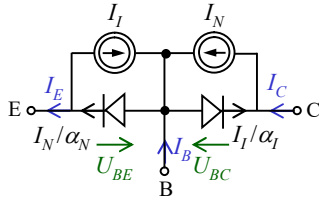
Tranzystor **nie** działa symetrycznie: $\beta_N \gg \beta_P$.

Modele nieliniowe statyczne

Model Ebersa-Molla (wariant transportowy – zmienne niezależne: prądy zbierane przez E i C)

$$I_E = I_N / \alpha_N - I_I$$

$$I_C = I_N - I_I / \alpha_I$$

$$I_N = \alpha_N I_{ES} [\exp(U_{BE}/U_T) - 1]$$

$$I_I = \alpha_I I_{CS} [\exp(U_{BC}/U_T) - 1]$$

W modelu Ebersa-Molla wszystkie zależności prądowo-napięciowe można wyznaczyć znając tylko cztery parametry: I_{ES} , I_{CS} , α_N , α_I , które są łatwe do zmierzenia.

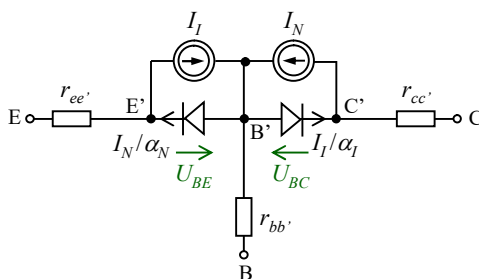
$\alpha_N I_{ES} = \alpha_I I_{CS}$ – liczbę parametrów można zmniejszyć do trzech. Równanie to nie jest słuszne jeśli uwzględnić zależność $\alpha_N, \alpha_I = f(I_E, I_C)$.

Modele nieliniowe statyczne

Model Ebersa-Molla – poprawa dokładności modelu

$$I_N = \alpha_N I_{ES} \left[\exp\left(\frac{U_{BE}}{\eta_E U_T}\right) - 1 \right]$$

$$I_I = \alpha_I I_{CS} \left[\exp\left(\frac{U_{BC}}{\eta_C U_T}\right) - 1 \right]$$

$$r_{ee'} \approx 0$$

$$r_{cc'} \approx 0$$

Możliwości poprawy dokładności modelu poprzez uwzględnienie:

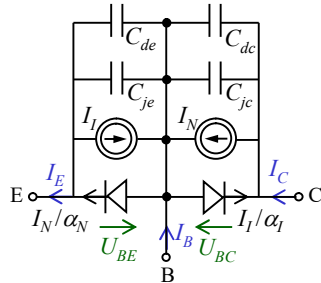
- zależności $\alpha_N = f(I_E, U_{BC})$, $\alpha_I = f(I_C, U_{BE})$,
- η_E, η_C – współczynników nieidealności (emisji) złącz,
- $r_{bb'}$, $r_{ee'}$, $r_{cc'}$ – rezystancji szeregowych (doprowadzeń i obszarów obojętnych; poza warstwami zaporowymi).

Model nieliniowy dynamiczny

Model Ebersa-Molla (variant transportowy)

Pojemności reprezentują zjawiska ładowania (rozładowania) obu warstw zaporowych i obszarów neutralnych (głównie obszaru bazy).

- C_{je} , C_{jc} – pojemności złączone E i C – warstwa zaporowa zawiera ładunek przestrzenny Q – zachowuje się jak kondensator nieliniowy $Q(U)$,
- C_{de} , C_{dc} – pojemności dyfuzyjne E i C – wynikają ze zmian ładunku nośników mniejszościowych nadmiarowych pod wpływem napięcia. W st. Z nie występują.

$$C_{je} = C_{je0} \left(1 - \frac{U_{BE}}{\phi_E} \right)^{-m_E}$$

$$C_{jc} = C_{jc0} \left(1 - \frac{U_{BC}}{\phi_C} \right)^{-m_C}$$

$$C_d = \frac{\Delta Q}{\Delta U}$$

$$i_E = I_N / \alpha_N - I_I + (C_{je} + C_{de}) \frac{dU_{BE}}{dt}$$

$$i_C = I_N - I_I / \alpha_I + (C_{jc} + C_{dc}) \frac{dU_{BC}}{dt}$$

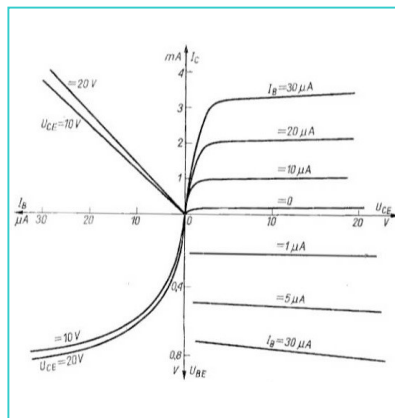

Model małosygnałowy

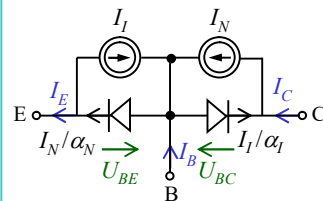
Tranzystor jest elementem nieliniowym

Nieliniowe charakterystyki

W. Marciniak – „Przyrządy półprzewodnikowe i układy scalone”

Nieliniowy model

$$I_E = I_N / \alpha_N - I_I$$

$$I_C = I_N - I_I / \alpha_I$$

$$I_N = \alpha_N I_{ES} [\exp(U_{BE} / U_T) - 1]$$

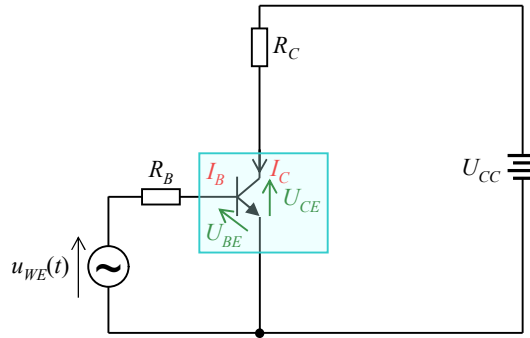
$$I_I = \alpha_I I_{CS} [\exp(U_{BC} / U_T) - 1]$$

Model małosygnałowy

Układ wzmacniający z tranzystorem – WE

Elementy elektroniczne I – modele tranzystora bipolarnego

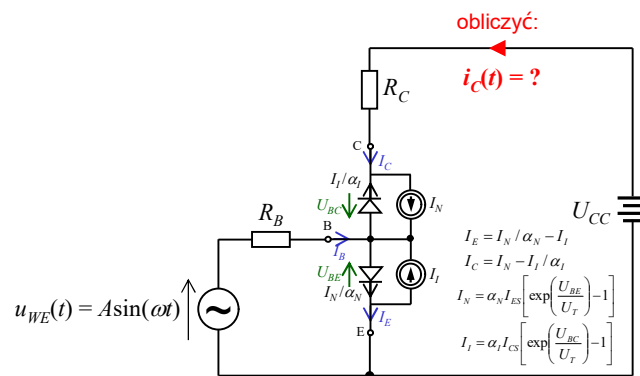
29

Model małosygnałowy

Układ wzmacniający z tranzystorem – WE

Elementy elektroniczne I – modele tranzystora bipolarnego

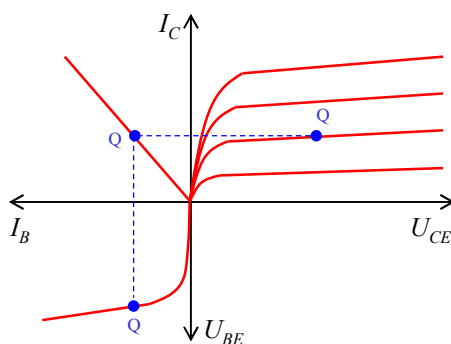
30

Model małosygnałowy

Tranzystor jest elementem nieliniowym $\Rightarrow$ Model liniowy
??

Ustalenie punktu pracy

Linearyzacja
charakterystyk wokół Q

Model z elementów
liniowych

Elementy elektroniczne I – modele tranzystora bipolarnego

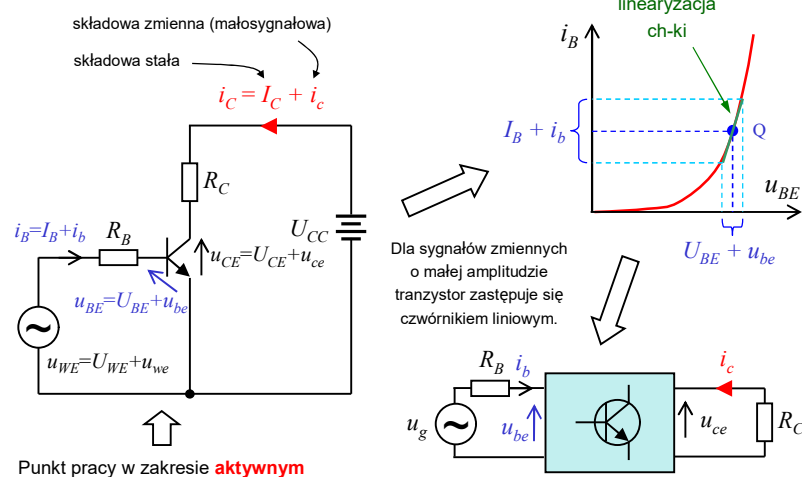
31

Model małosygnałowy

Układ wzmacniający z tranzystorem – WE

Elementy elektroniczne I – modele tranzystora bipolarnego

32